
МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 657.631.6

Л. Б. Іванова, к. е. н., доцент

**АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ НЕРЕАЛЬНОГО БАНКРУТСТВА В УКРАЇНІ –
ЗАКОНОДАВЧИЙ АСПЕКТ**

Анотація. У статті аналізуються нормативні акти щодо регулювання проблем фіктивного, наємисного та прихованого банкрутства як основи для проведення економічного аналізу, передбаченого на окремих етапах досудової та судових процедур банкрутства. Для визначення методології та методики економічного аналізу пропонується уточнення та класифікація протиправних дій та їх ознак економічного характеру.

Ключові слова: схеми банкрутства; ознаки; показники

Л. Б. Іванова, к. э. н., доцент

**АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ НЕРЕАЛЬНОГО БАНКРОТСТВА В УКРАИНЕ –
ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ**

Аннотация. В статье анализируются нормативные акты по регулированию проблем фиктивного, преднамеренного и скрытого банкротства в качестве основы для проведения экономического анализа, предусмотренного на отдельных этапах досудебной и судебных процедур банкротства. Для определения методологии и методики экономического анализа предлагается уточнение и классификация противоправных действий и их признаков экономического характера.

Ключевые слова: схемы банкротства; признаки; показатели

L. B. Ivanova, Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor**THE ANALYSIS OF PROBLEMS OF DELIBERATE BANKRUPTCY IN UKRAINE –
LEGAL ASPECTS**

Abstract. In the article we analyzed the normative acts on regulation of problems of fictitious, deliberate and concealed bankruptcy as a basis for economic analysis which is provided on the certain stages of pre-trial and judicial bankruptcy proceedings. To determine the methodology and methods of economic analysis author proposed specification and classification of illegal actions and signs of an economic nature.

Keywords: bankruptcy schemes; signs; indicators

В системі досудових та судових антикризових заходів, що регулюються законодавством з банкрутства в реальному секторі економіки, передбачено виконання економічного аналізу з метою виявлення нереального банкрутства. Нереальне банкрутство є фактом економічної дійсності і відбувається з метою протиправного уникнення боргів та перерозподілу майна несумлінними учасниками справи, що погіршує економічний стан країни та окремих її регіонів.

Постановка проблеми. Для здійснення економічного аналізу наявності нереального банкрутства в правовому полі має бути виділена чітка система протиправних дій та ознак типових шахрайських схем. Серед них важливо визначити ознаки економічного характеру з метою обрання методологічного та методичного інструментарію оцінки стану підприємства-боржника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі пострадянського простору, зарубіжній літературі приділяється певна увага проблемам шахрайства в умовах судових справ банкрутства, причинам виникнення (поряд з чисельними випадками фактичного банкрутства) нереального, неправомірного, наємисного банкрутства. За думкою зарубіжних та вітчизняних

МЕНЕДЖМЕНТ

авторів нереальне (навмисне) банкрутство належить до тіньової економіки держави. Так, К. Г. Сердюков, В. В. Гой [1; 2], використовуючи класифікацію неформальної, або тіньової економіки В. В. Радаєва, яка складається з правового сегменту, поза правової економіки, напівпорової та нелегальної, тобто кримінальної економіки, відносять шахрайські дії в банкрутстві саме до кримінального сегменту. Питання фіктивного банкрутства, як одного з видів нереального банкрутства в Україні, вітчизняні науковці Н. М. Проскуріна, Ю. В. Домашенко [3] розглядають як вплив на економічну безпеку підприємства та пояснюють недосконалістю діючої законодавчої бази у сфері банкрутства, застосування норм якої не сприяє підвищенню ефективної протидії нереальному банкрутству.

Конкурсне провадження з частковим погашенням (або повністю непогашенням) зобов'язань боржника в умовах його неспроможності є у певній мірі правовим підґрунтям несумлінних, опортуністичних дій окремих учасників справи. В працях Г. В. Гальварського, Н. А. Львової [4] розглядаються причини цих проблем та нормативна основа їх урегулювання у російській економіці, а також міжкrajнний підхід щодо фінансових ознак навмисного банкрутства з урахуванням економічного спаду пострадянського простору. Ми згодні з думкою авторів, які вважають, що фінансовий механізм нереального (навмисного) банкрутства включає операції, спрямовані на виведення майна або операції, що спричиняють акумуляцію заборгованості підприємства-боржника. Результатом таких операцій є отримання збитків. Теоретико-методологічне розуміння процесу нереального банкрутства надає змогу визначити та пояснити фінансові схеми навмисного банкрутства та, що дуже важливо, їх наслідки у фінансовій звітності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічні підходи виявлення нереального банкрутства підприємства-боржника визначені у Кримінальному кодексі України, Законі України по банкрутство, змінах до цього Закону [5], а в розгорнутому вигляді у рекомендаціях щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства (далі Рекомендації 14) [4]. Нереальне (протиправне) або навмисне банкрутство надане за трьома видами: фіктивне, навмисне або доведення до банкрутства, приховане банкрутство. Така класифікація має правові цілі, але крім того, на наш погляд, є слушною з точки зору можливості виділення економічних критеріїв: цілей та намірів, що можуть виникати під час проходження підприємством процедури банкрутства; зацікавлених осіб або учасників справи; наслідків щодо погіршення фінансових результатів сторін справи, які не приймають участі у шахрайських діях під час банкрутства. Визначення кожного виду банкрутства, показники їх ознак згідно з рекомендаціями, можливі шахрайські цілі, та зацікавлені в них несумлінні або боржник або кредитори, представлені у таблиці 1.

Згідно з Кримінальним кодексом України всі види нереального банкрутства є шахрайством, а відповідні дії певних осіб підпадають під статті 218-221 цього кодексу. Глибинними причинами «уникання відповідальності» є економічні проблеми суспільства корупційного характеру, що пов'язано з перерозподілом майна. До іншої групи причин відносяться складнощі аналітичного аспекту, методологічного та методичного підходів до визначення ознак нереального банкрутства. Навіть при наявності чіткої системи ознак в окремих випадках можливі помилки при формуванні власної думки в силу складності, багатofакторності економічної діяльності суб'єкта господарювання.

Якщо в юридичному аспекті неправомірне банкрутство поділяється на три види, то за економічним змістом в обліково-аналітичному дослідженні є сенс в класифікації ознак нереального банкрутства на дві групи: нереальне (приховане) банкрутство щодо майнових дій та несумлінне банкрутство, що досягається накопиченням боргових зобов'язань у цілях уникнення їх погашення. Такий поділ є умовним, тому, що шахрайські дії можуть одночасно привести і до знищення майна і до накопичення зобов'язань. Аналізуючи види нереального банкрутства, хотілося б відмітити, що було б слушним відрізнити основні економічні (а не тільки правові) категорії нереального банкрутства з відображенням їх у вищенаведених рекомендаціях 14: по-перше, це дії економічного та організаційного характеру, що призводять до погіршення фінансового стану підприємства, по-друге, ознаки, які свідчать про те, що такі дії відбувалися, та третє, показники, які відображають ці дії та ознаки. Для відображення несумлінних дій зробимо перегрупування у тексті Рекомендацій 14 стосовно їх переліку та підпорядкованості.

МЕНЕДЖМЕНТ

Таблиця 1

Класифікація нереального банкрутства згідно з законодавством України

Визначення нереального банкрутства згідно рекомендацій 14	Опис, зацікавлені особи	Шахрайські цілі	Дії та ознаки згідно рекомендацій 14	Показники, (уточнені)
1	2	3	4	5
<p>Фіктивне банкрутство - завідомо неправдива офіційна заява громадянина-засновника (учасника), а так само громадянина-підприємця про фінансову неспроможність виконання вимог з боку кредиторів і зобов'язань перед бюджетом, якщо такі дії завдали великої матеріальної шкоди кредиторам або державі</p> <p>Навмисне банкрутство чи доведення до банкрутства</p> <p>Визнається у разі наявності ознак неправомірних дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності підприємства</p>	<p>Підприємство-боржник не задовольнило вимог кредиторів у повному обсязі, у разі, коли у нього була на це можливість.</p> <p>У цьому випадку боржник сам ініціює справу про банкрутство</p>	<p>Уникнення погашення боргів.</p>	<p>Якщо показник забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами перевищує одиницю при нульовій або позитивній рентабельності, це означає наявність ознак фіктивного банкрутства на підприємстві.</p>	<p>1. Коефіцієнт покриття, як показник загальної ліквідності;</p> <p>2. Валова рентабельність продукції, як відношення величини валового прибутку до собівартості реалізованої продукції;</p> <p>3. Забезпечення всіх зобов'язань боржника всіма його активами, як відношення величини валюти балансу до довго- та коротко-строкових зобов'язань</p>
<p>Невмисне банкрутство чи доведення до банкрутства</p> <p>Визнається у разі наявності ознак неправомірних дій, що призвели до стійкої фінансової неспроможності підприємства</p>	<p>Створюється кредитором або боржником</p>	<p>Уникнення погашення боргів, переділ власності</p>	<p>Підписання завідомо невігідних договорів; необґрунтована передача третім особам майна, грошових коштів; заплутування звітності, знищення документів або інформативних приховування та заниження оцінки майна боржника; штучне збільшення розміру кредиторської та дебіторської заборгованості;</p> <p>продаж задіяних у виробничо-господарській діяльності основних засобів; продаж продукції за ціною, нижчою за собівартість, без належних економічних підстав; у разі збиткової діяльності спрямування грошових засобів та інвестицій на закупівлю товарів, безпосередньо не задіяних у основній діяльності;</p> <p>необґрунтоване зменшення або збільшення штату підприємства.</p>	<p>1. Забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами</p> <p>2. Забезпечення зобов'язань боржника його оборотними активами</p> <p>3. Розмір чистих активів</p> <p>4. Ціни, зазначені в договорах, чи відповідають загальноринковим (такі/ні)</p> <p>5. Вигідність для підприємства виконання умов договорів (такі/ні)</p> <p>6. Майно, яке знаходиться у розпорядженні підприємства, тис. гривень</p>

МЕНЕДЖМЕНТ

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5
<p>Приховане банкрутство</p> <p>Надання потенційним кредиторам завідомо неправдивої інформації про фінансовий та майновий стан підприємства (у фінансовій звітності або в інших документах), яка створює оманливе враження про нормальний фінансовий стан.</p> <p><i>Можливість устанавлення причинного зв'язку між наданою інформацією та збитками, яких зазнала третя особа.</i></p> <p>Неправдива інформація господарському суду щодо фінансового стану підприємства</p>	<p>Власники боржника навмисно приховують свою неплатоспроможність</p>	<p>Приховування інформації зборгованості перед потенційним кредитором (контрагентом, банком, інвестором), від якого очікують продажу продукції, надання послуг, передачі майна, надання позики чи сплати авансових грошових сум</p>	<p>Збитковість діяльності протягом двох років;</p> <p>вдхилення показників ліквідності від граничного значення;</p> <p>зупинення платежів, що триває понад три місяці, за наявності боргових зобов'язань (понад триста мінімальних розмірів заробітної плати), строки платежів за якими настали;</p> <p>наявність у підприємства значної суми непогашених штрафів, визнаних у судовому порядку, наявність значної суми непогашених боргових зобов'язань, визнаних юридичною особою - боржником або підтвержені виконавчими документами і ін.</p>	<p>1. Коefіцієнт абсолютної ліквідності</p> <p>2. Коefіцієнт поточної ліквідності</p> <p>3. Майно, яке знаходиться у розпорядженні підприємства</p> <p>4. Кредиторська зборгованість</p> <p>5. Розмір штрафу та пені</p> <p>6. Дебіторська зборгованість</p> <p>7. Прострочена частина дебіторської зборгованості</p> <p>8. Кількість справ, порушених у суді (підприємство-відповідач)</p> <p>9. Розмір інвестицій, у тому числі в основну діяльність, тис. гривень</p> <p>10. Частка доходів від неосновної діяльності в структурі доходів підприємства</p> <p>11. Кількість працівників згідно зі штатним розкладом</p>

МЕНЕДЖМЕНТ

Неправомірні дії відповідальних осіб боржника, що впливають на структуру його звітності та приводять до його стійкої фінансової неспроможності можуть бути такими (табл. 2):

Таблиця 2

Аналіз дій економічно-організаційного характеру, що приводять до фінансової неспроможності боржника

Навмисні дії, що приводять до погіршення фінансового стану	Наслідки дій у структурі майна та капіталу		Контрольні процедури, передбачені рекомендаціями, де увага приділяється:
	Зміна майна, власного капіталу	Зміна зобов'язань	
1. Підписання завідомо невідповідних для підприємства (зокрема фіктивних) договорів, у тому числі:		Можливо	
- з продажу задіяних у виробничо-господарській діяльності основних засобів;	Зменшення корисного майна та власного капіталу	Можливо	договорам відчуження майна або оренди майна, зокрема перевіряється відповідність ціни реалізації ринковій та наявність дозволу на вказані операції органу, уповноваженого управляти майном;
- з продажу товарів (робіт, послуг), які виготовляє підприємство, за ціною, нижчою за собівартість, без належних економічних підстав;	Зменшення власного капіталу	Можливо	регульованій ціні реалізації, яка корегується за рахунок коштів державної підтримки; продажу за передплатою; тимчасовому зниженню ціни в рекламних цілях; продажу морально застарілої продукції;
- у разі збиткової діяльності підприємства спрямування грошових засобів та інвестицій на закупівлю товарів, робіт, послуг, безпосередньо не задіяних у виробничо-господарській діяльності.	Неефективне управління підприємством, що призводить до зменшення власного капіталу	Можливо	
2. Заплутування звітності, знищення документів	Неефективна робота підприємства, що призводить до зменшення власного капіталу	Можливо	
3. Відсутність претензійно-позовної роботи	Можливо	Збільшення	
4. Необґрунтоване зменшення або збільшення штату підприємства	Можливо	Відповідно зменшення /збільшення	

За першим видом дій відбувається реалізація необоротних активів, запасів, грошових коштів в некорисних для боржника умовах, що приводить до зменшення його капіталу. За другим, третім та четвертим видом дій, хоча й немайнового характеру, також відбувається зменшення капіталу або збільшення зобов'язань боржника. Крім того, згідно з Рекомендаціями 14 втрата платоспроможності може відбуватися в силу «прийняття нераціональних управлінських рішень що призводить до фінансових збитків та втрат», а отже, зменшує власний капітал. На жаль, така ознака має узагальнюючий характер. Так, до неї можна віднести всі наведені навмисні дії, що представлені у (табл. 2), а також показники, що відображають нераціональну структуру продукції та нераціональне використання ресурсів. При цьому важко визнати управлінські прорахунки як шахрайські. Окремо у рекомендаціях виділена ще одна узагальнююча ознака – ознака штучного

МЕНЕДЖМЕНТ

збільшення дебіторсько-кредиторських зобов'язань, яка може виникнути з різних причин, і, тому має бути уточненою. Штучне збільшення зобов'язань можна ідентифікувати на підставі типових схем нереального банкрутства. Типові схеми не представлені в нормативно-рекомендаційній базі, проте їх можна означити за допомогою ст. 20 Закону про банкрутство [6]. Ця норма має сприяти відновленню платоспроможності боржника через повернення його майна за рахунок відміни некорисних контрактів, що відбувалися за рік до початку справи про банкрутство.

У загальному вигляді схему навмисних дій з метою втрати платоспроможності нами представлено на (рис. 1). Також некорисні контракти можуть бути результатом дій, при яких: боржник безоплатно здійснив відчуження майна, прийняв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог, виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку; взяв на себе з істотним обтяженням зобов'язання перед зацікавленим кредитором, а перед іншими - став неплатоспроможним; оплатив кредитор у день, коли сума вимог кредиторів боржнику перевищувала вартість майна; боржник прийняв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог.

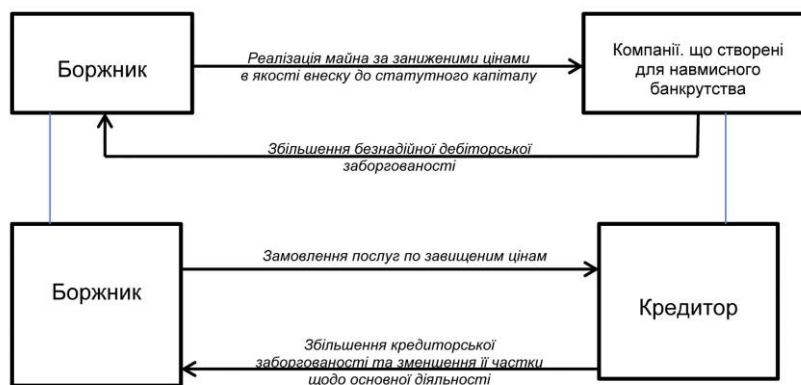

Рис. 1. Спрощена схема навмисного банкрутства з метою втрати платоспроможності

Операції, що перелічені у ст. 20 Закону, охоплюють широкий спектр шахрайських дій. Проте поряд з цим у нормативно-методичній базі, щодо нереального банкрутства, є певні недоліки.

Для виявлення фіктивного банкрутства пропонується: показник забезпечення зобов'язань боржника всіма його активами шляхом зіставлення суми активів боржника із сумою його зобов'язань. Якщо «цей показник перевищує одиницю при нульовій або позитивній рентабельності, це свідчить про наявність ознак фіктивного банкрутства на підприємстві». До ознак стійкої фінансової неспроможності прихованого банкрутства відносяться: «збитковість діяльності протягом двох років; відхилення показників ліквідності від граничного значення; зупинення платежів, що триває понад три місяці; наявність значної (понад триста мінімальних розмірів заробітної плати) суми непогашених боргових зобов'язань та ін. Основною ознакою навмисних операцій є стійка фінансова неспроможність.

Показники щодо визнання за всіма видами нереального банкрутства мають дискусійний характер в силу низки причин: як уже відмічалось за рахунок складності, багатофакторності економічної діяльності підприємства; рівня якості складання звітності. По-перше, для виявлення фіктивного банкрутства виникають суперечки щодо складу показників та рівня граничного значення показника покриття активами зобов'язань. По-друге, визнання фактів доведення до банкрутства має відбуватися за допомогою низки показників, але при цьому в Рекомендаціях 14 не наведені їх нормативні значення або допустимі відхилення від них. По-третє, при формуванні складу таких показників були «змішані» поняття стійкості та платоспроможності. Навіть якщо припустити, що автори Рекомендацій 14 мали на увазі погіршення платоспроможності, як один з показників ліквідності, та одночасно фінансової стійкості (вважаємо це не зовсім коректним), як показників структури капіталу, необхідно зауважити, що ряд шахрайських схем можуть не змінювати їх рівня, а отже і характеристику фінансового стану. Це певною мірою надає результа-

МЕНЕДЖМЕНТ

там економічного аналізу поверхневий, неглибокий характер, що в підсумку призводить до помилкових судових рішень.

Виходячи з цього, можна зробити висновки та пропозиції. Згідно з нормативно-правовою базою банкрутства ознаками нереального банкрутства є сукупність некорисних операцій, що спрямована на відчуження майна боржника або обтяження його зобов'язаннями. Для більш чіткого уявлення впливу неправомірних дій на структуру майна та капіталу пропонуємо їх класифікацію, що наведена у (табл. 2). Економічні ознаки та їх показники потребують доповнення та уточнення. При шахрайському банкрутстві працюють декілька схем, за якими збільшується сумнівна та безнадійна дебіторська заборгованість, зростає кредиторська заборгованість, що відбувається за рахунок виведення основних та оборотних активів, заниження або завищення цін відповідно реалізації або придбання товарів, впливаючи на погіршення платоспроможності підприємства-боржника. При цьому, як зазначено у Рекомендаціях 14, при операціях з реалізації основних засобів в першу чергу потребує уваги саме рух основних виробничих фондів та матеріальних цінностей, безпосередньо задіяних в основній діяльності підприємства. На наш погляд, це уточнення є одною з основних ознак нереального банкрутства.

Вважаємо за необхідне виділити ознаки, які б не тільки характеризували погіршення фінансових показників, їх рівень, а й якісний бік процесів платоспроможності та стійкості. Наприклад, за схемою, що відображена на (рис. 1), по-перше, важливо визначити, що дебіторська заборгованість не тільки зростає великими темпами (більшими ніж темпи собівартості реалізованої продукції), а й є - або безнадійною або має дуже велику ступень сумнівності. По-друге, якісний аналіз складу кредиторської заборгованості у динаміці надасть змогу виділити частку основної діяльності підприємства, тобто його економічну активність в цьому напрямку. З метою виявлення непропорційного росту неосновної діяльності є корисним одночасний аналіз співвідношення доходів та витрат від окремих видів діяльності на базі звіту про фінансові результати.

Література

1. Сердюков, К. Г. Протиправні банкрутства як елемент тіньового інституту неплатоспроможності / К. Г. Сердюков, В. В. Гой // Економіка та держава. - 2013. - № 10. - С. 96-98.
2. Проскуріна, Н. М. Фіктивне банкрутство як загроза економічній безпеці підприємства / Н. М. Проскуріна, Ю. В. Домашенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. - 2011. - Вип. 2. - С. 174-183.
3. Львова, Н. А. Преднамеренное банкротство: генезис и содержание / Н. А. Львова // Актуальные проблемы экономической науки. - СПб.: ОЦЭИМ, 2005. - № 3. - С.13-16.
4. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : [наказ Мін. економіки України від 19.01.2006 р. № 14 (у ред. від 26 жовтня 2010 р. № 1361)].
5. Зміни до Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" № 4212-VI від 22 грудня 2011 року [Електронний ресурс] / Законодавство України. - Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.2544>.

References

1. Serdiukov, K. H., Hoi, V. V. (2013). Protypravni bankrutstva yak element tinovoho instytutu neplatospromozhnosti [illegal bankruptcy as part of the informal insolvency institution]. *Ekonomika ta derzhava - Economics and the State*, # 10, pp. 96-98 [in Ukrainian].
2. Proskurina, N. M., Domashenko, Yu. V. (2011). Fiktyvne bankrutstvo yak zahroza ekonomichnii bezpetsi pidpriemstva [Fictitious bankruptcy as a threat to the economic security of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnurishnikh sprav. Serii ekonomichna - Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Economics*, 2, pp. 174-183 [in Ukrainian].
3. Lvova, N. A., Mysko, O. N. (2005). Prednamerennoie bankrotstvo: genезis i soderzhaniie [Deliberate bankruptcy: genesis and content]. *Aktualnyie problemy ekonomicheskoi nauki - Actual problems of economics*, 3, pp. 13-16. Saint-Petersburg [in Russian].
4. Metodychni rekomendatsii shchodo vyavleniia oznak neplatospromozhnosti pidpriemstva ta oznak dii z prykhovuvannia bankrutstva, fiktyvnoho bankrutstva chy dovedenniia do bankrutstva : [nakaz Min. ekonomiky Ukrainy vid 19.01.2006 r. № 14 (u red. vid 26 zhovtnia 2010 r. # 1361)] [Order of the Ministry of Economy of Ukraine on Guidelines to identifying signs and symptoms of the enterprise insolvency and features of concealing the bankruptcy, the fictitious bankruptcy or bringing to bankruptcy. No. 1361 dated 26 October 2010] [in Ukrainian].
5. Zminy do Zakonu Ukrainy "Pro vidnovlenniia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznanniia yoho bankrutom" № 4212-VI vid 22 hrudnia 2011 roku []. *Zakonodavstvo Ukrainy [Changes to the Law on Restoring Debtor Solvency or Declaring Bankruptcy No. 4212-VI dated 22 December 2011]. - Retrieved from : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.2544> [in Ukrainian].*

Надійшла 14.05.2016